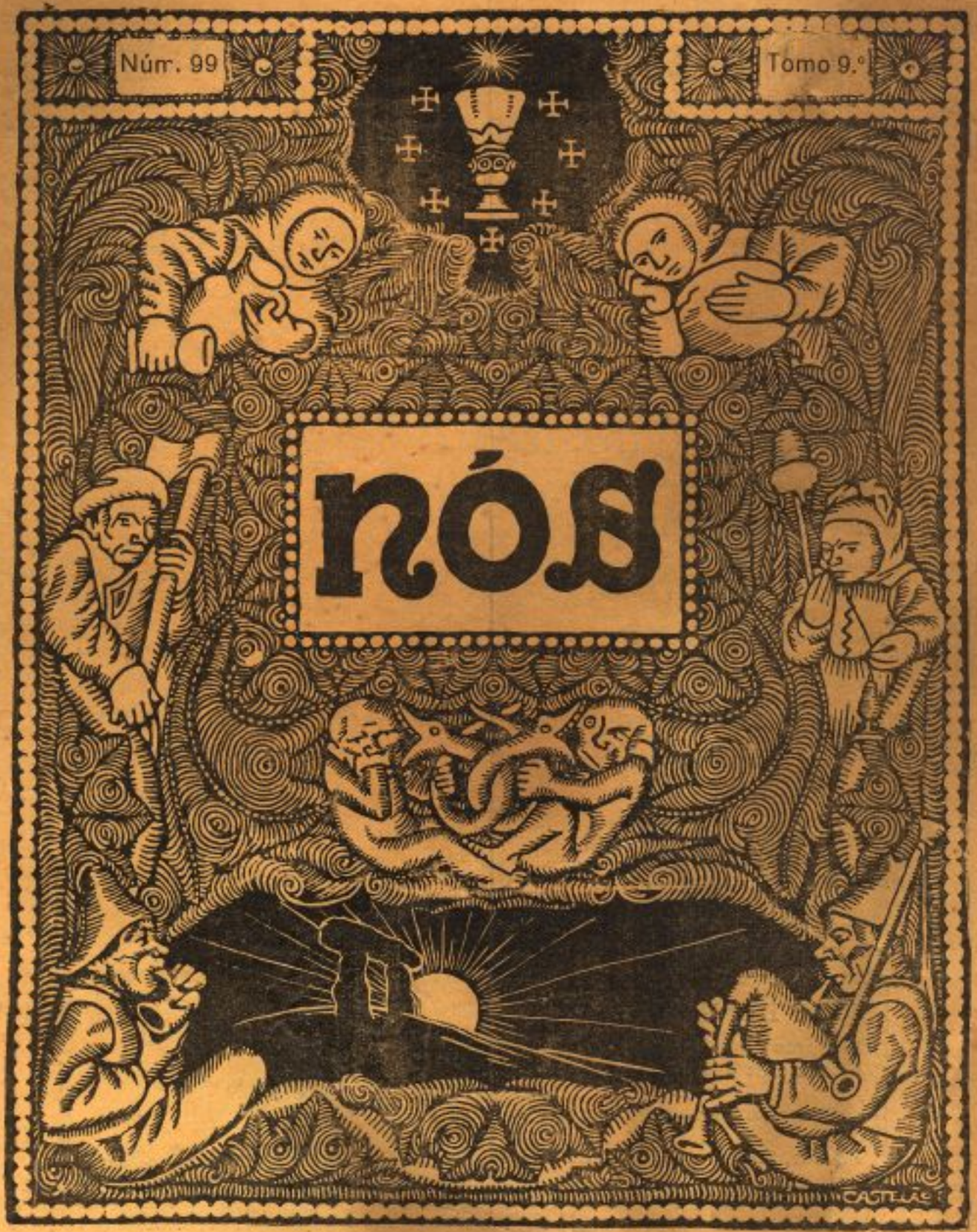
Núm. 99
Tomo 9.°
nós
CASTELAO

nós

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Hor as, 20 — SANTIAGO

ABONAMENTO

Doce números, na Peninsua	6'00 *pesetas.*
Fora da Peninsua	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará mais orixinás qu'os que facan direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario dos ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

MEU CORAZÓN..., por AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO.
A MEDICINA E A SUPERSTICIÓN, por VÍCTOR LIS QUIBÉN.
A MULLER NO CANCIOEIRO GALEGO, por XAQUÍN LOURENZO FERNÁNDEZ. (prosegu'mento).
ARQUIVO FILOLÓXICO E ETNOGRÁFICO DE GALIZA.
OS HOMES, OS FEITOS E AS VERBAS.

IMPRENTA "NÓS"
Facturas - Estados - Libros - Revistas e toda crás de traballos tipográficos
Trasmitanos os seus encárregos
Hortas, 20 SANTIAGO

Vicente Risco
Abogado
Santo Domingo, 47-2.º Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XIV ★ Ourense 15 de Marzal do 1932 ★ Núm. 99

MEU CORAZÓN...

MEU corazón é un río, silencioso e profundo,
por onde escorre toda a ternura do mundo...
I-o Amor...
I-a Door...
Veñen matar a sede a él os paxariños.
I-os seixos brutos dos camiños.
I-as froliñas sedentas das estrelas.
I-as brancas bidueiras, con folliñas marelas...

Meu corazón é un río, silencioso e profundo.
con ceos lá no fundo
e arbres que crecen para alén do mundo...
Unha noite —maguada— veu afogar-se a lua...
Coma unha pomba morta, esmaída, fluctúa
n-un remanso de sombras, entre nelumbos brancos...
Unha inmensa saudade, na barquiña d-un verso,
vai boiando, mansiño, para alén do universo...

AQUILINO IGLESIA ALVARIÑO

A MEDICINA E A SUPERSTICIÓN

Por Victor Lis Quiben.

Na miña modesta práutica profesional, topeime moitas veces ante as consecuencias que nos nosos aldeáns i-en algún máis que presume de culto e sabido, producen a práctica dos remedios supersticiosos. E contándolle un día ô gran Castelao o que me tiña sucedido con unha enferma que tiña unha *belida* (úlcera de côrnea) que por bendecirlla unha veciña e non seguir os meus consellos quedou cega, apuntoume a idea de que recollese canto pudese sobre estas cousas, por si algún día me topaba con forzas suficentes pra pubricalas e non solo co obxeto cultural de desterrar dos nosos paisanos esas perxudiciaes manipulacións que tantos danos lles ocasionan, senon tamén co de contribuir na medida das miñas pobres forzas a enriquecer o noso folklore con algo que, por desgracia, está abandoado.

Levo recollidas, ata oxe, unhas 690 papeletas referentes unhas á enfermedades e remedios e outras á lugares, eirexas, fontes, pontes, cruceiros, rios, etc., etc.) que teñen virtude curativa e máis amplia sería a miña labor se topase o apoio necesario nas persoas às que lle pedín proteución e axuda.

COMO TRATAN OS NOSOS PAISANOS A ERISIPELA

D'entre as cousas recollidas, unha das máis interesantes pol-o estendida que está é a que se refere ô tratamento da *Erisipela*.

Según que se trate de unha Erisipela da cara ou localizada chámanlle Dicipela, Toupa, Drisipa, Disipela, Dicipeliña, pero si non é de unha forma corrente e vulgar e tende á estenderse, labrar, din eles, entonces chámanlle Disipela e Maldad, Dicipelón, Deciplen, Mor ardente, e cando se descama o coiro e tende á ulcerarse, entonces chámanlle Ucera, Urcera, Mucera, Micera. Os nomes son diferentes según os sitios e a forma como se presenta.

Pol-o xeneral, conocen ben esta enfermedade, pero moitas veces confúndena co Fogo Salvaxe.

Hay tamén en todal-as aldeas determiñada persoa que se adica á bendecir a Erisipela e casi é corrente que sexan persoas d'unha misma casa as que fagan e seipan as oracións, por que como lle produce cartos, procuran non enterar ôs de fora e enséñano de pais á fillos.

O tratamento é difrente, según sexa unha decipla, un deciplen ou unha úcera, pero como á veces non saben facer o diagnóstico diferencial, emplean o mesmo procedimento pra todol-os casos.

TRATAMENTO DA DECIPLA

Fano á base de uncións e describindo cruces ou circulos sobre a parte enferma, con obxetos diferentes e valéndose de hisopes e de líquidos distintos en todol-os casos e pronunciando un ensalmo que no principio e no fin é casi sempre igual, pero no medio é diferente porque se refire ô hisope e ô líquido en que se molla pra bendecir, que tamén é diferente.

Véxanse estas catro papeletas recollidas en Viascón (Cotovade) Pontevedra, en Toiriz, Carbia (Pontevedra) e en Bastavales, Santiago (Coruña).

Di a primeira: «N-un prato pónse un pouco de aceite con unha mecha prendida, móllase n-el un guedello de lan zudre de animal vivo

e ô mismo tempo que se fan cruces sobre a parte enferma e despois de santiguarse dinse estas palabras:
Pedro Pablo foy a Roma
con Jesucristo encontrou
Jesucristo lle preguntou
¿Pedro Pablo que hay alá?
hay moito mor, erisipela e mortaldá.
Pedro Pablo volve alá
que lle den con aceite de oliva
e un gedello de lan viva
que non goldraría,
e non labraría
pol-a gracia de Dios e a Virgen María.
con un padre nuestro e un ave María.»

Esta operación fána unha vez por día e durante nove días.

Dí a segunda: «Cóllese unha navalla de acciro e se é de barba moito mellor e co-a punta fanse riscos ô rededor da parte enferma e ô mesmo tempo dinse estas palabras;
A perniña de (Fulano de tal)
moi lastimosiña está
de coitas e rabias
e nacidas bravas.
Se eres branca
Dios te parta.
Se eres negra
Dios te fenda.
Se eres rubia
Dios te confunda.
Un padre nuestro e un ave maría».

Rezan estas duas oracións e fan esta operación tres veces por día e durante nove días.

Dí a terceira: «Cóllese un grán de trigo e fanse con él tres cruces enriba da parte enferma e ô mesmo tempo dinse estas palabras:
Disipeliña tent'en tí
como Cristo se tuvo en sí
non crezas
nin aborrezas
nin fagas cousas que mal parezas.
Con el poder de Dios y de la Virgen María un padre nuestro y un ave maria».

Rezan estas duas oracións.

Unha vez terminado, pónse o grán nun prato con auga. Fáise esta operación durante nove días, e todol-os dias úsase un grán diferente, e ô termiñar hanse de ver nos gráns as bechas da erisipela».

Vese que n-estas catro papeletas fanse as manipulacións durante nove días, e mentras na primeira e na última fánse unha vez sola ô día, na segunda fanse tres. Asi mesmo o obxeto de bendición é diferente tamén, pois mentras na primeira faise con un guedello de lan zudre mollado en aceite e na terceira un grán de trigo, que despois se mete en auga, na segunda válese solo de unha navalla, sin necesitar líquido algún, Asi mesmo vése tamén na primeira papeleta que o ensalmo cita o obxeto con que se bendice e o líquido que se emplea, o igual que veremos máis adiante ô falar dos ensalmos correspondentes ô decipelón e â ucera.

TRATAMENTO DO DECIPLON

Danlle tamén outros nomes, como dixen ô principio d'este artigo, e mentras nas aldeias da veira do mar lle chaman Disipela e Maldad, nas do interior Mor ardente, sendo este nome e o de Deciplón o que baraxan con máis frecuencia ô falar d'esta forma de Erisipela.

Tamén fan o tratamento á base de uncións en forma de cruz, ou describindo círculos, e en todol-os casos pronuncian un ensalmo e válense de un líquido pra bendecir e de un hisope, mentras no último se valen dun pedazo de unto,

Véxanse estas cinco papeletas recollidas en San Xurxo de Sacos, Cotovad (Pontevedra), de un artigo de Paz Varela pubricado en «El Pueblo Gallego» de fecha 25 de Xulio de 1924, Na Moureira, San Roque (Pontevedra) en San Xurxo de Sacos, Cotovade (Pontevedra), i-en Viazcón, Cotovade (Pontevedra.)

Dí a primeira: «Móllase en auga bendita un ramo de carrasco e con él fanse cruces sobre a parte enferma decindo ô mêsmo tempo:
Pedro Pablo foy a Roma
con Jesucristo encontrou
Jesucristo preguntoulle
¿Que hay de novo pol-a vila?
Hay decipla e deciplón
mezclado con mor ardente
pois baite por auga da fonte

e carrasco do monte
que con eso curarás
pol-a gracia de Dios e da Virxen María
que influirán
pra que este mal non vaya pra riba».

Faise esta operación unha vez por día e durante tres días seguidos.

Papeleta número dous: (Dicipela, Dicipelón. Recollida dun artigo de Paz Varela, pubricado en «El Pueblo Gallego» de 25 de Xulio de 1924) «En ayunas e durante nove días clásicos se practica unha unción da zona inflamada con aceite recollido da lámpada do Santísimo Sacramento. É de rigor emplear un hisopo formado por una rama de brezno e lana ludrosa de carneiro. Fánse as uncións en cruz e dise:
Pedro Pablo foy a Roma
con Jesucristo encontrou
¿De donde ves Pedro Pablo?
veño de Roma.
¿Que hay en Roma?
Dicipela e dicipelón.
¡Volve atras Pedro Pablo!
atallalo con pau do monte
lana ludrosa
e aceite do Santísimo Sacramento
(Padre nuestro, ave maria e gloria patris)

Se a erisipela é facial basta bañala con sangre fresca recollida directamente da cresta dun polo negro e se non o hai d-unha galiña do mismo color. En vinte catro horas non debe lavarse a cara. É creencia xeneral de que o remedio produce unha especie de vacunación».

Papeleta número sete: (Disipela e Maldad. Recollida na Moureira-San Roque, Pontevedra) «Cóllese un pouco de aceite limpio (sin usar) un pouco de xunco de monte (do que se fan as sillas de palla) tres pauciños, tres follas de oliva e tres poucos de lan de ovella viva. Con estas tres cousas faise un hisope que se molla no aceite de cada vez que se bendice e fanse tantas cruces por arriba da drisipa como dá tempo a decir:
Pedro Pablo foy a Roma
con Jesucristo encontrou
Jesucristo lle preguntou
¿Pedro Pablo que hay por alá?
Hay disipela e Maldad
que morre a xente dela
Pedro Pablo volve alá
que lle dea con herba do monte
aceite e oliva
rezándolle un padre nuestro
e un ave maría.

Rézanse estas oracións e repítese a operación tres veces no día e tres veces cada vez e durante tres días. Se dá a casualidade de empezar en domingo antes da misa das cinco da mañan faise solamente nove veces seguidas».

Papeleta número oito: (Disipela, Mor ardente. Recollida en San Xurxo de Sacos, Cotovad (Pontevedra).

«Nun pocillo ou n-un prato bótase un pouco de aceite de comercio, xabrón-virxen raspado (sin lavar na fonte) uns grans de anis e un pouco de unto. Con un ramo de carrasco do monte faise un hisope e con él fanse cruces sobre a parte enferma bendecindo nove veces e decindo mentras se fai unha cruz;
Jesús, en el nombre del padre, del hijo y del espíritu santo, amén Jesus.
Pedro Pablo foy a Roma
con Jesucristo encontrou
Jesucristo lle preguntou
¿Qué hay de novo por esa vila?
Pois hay dicipela, con diciplón e mor ardente
con carras do monte
aceite e xabron
todo curarás
e todo sanarás
con un ave, ave maría.

En este momento rezan a ave María o enfermo e mail-o que bendice. Si esto se fai o domingo antes da misa primeira faise unha vez sola en vez das nove que corresponde.»

Papeleta número nove: (Recollida en Viascón-Cotovade, Pontevedra). «Cóllese un pedazo de unto e móllase en auga d'unha fonte que non seque e fanse nove cruces sobre a parte enferma e ô mismo tempo dinse as palabras seguintes:
Con augua corriente
e unto paciente
co-a gracia de Dios
e a virxen María
un padre nuestro
e un ave maría.

Fanse tres veces por día e durante tres días».

Nestas cinco papeletas vése que as uncións fánse sempre en forma de cruz, e mentras na cinco e na nove o líquido que emplean pra bendecir é a auga, unha auga bendita e na outra dunha fonte que non seque (de arroyo virxen chámanlle n'outros sitios) na seis, sete e oito, é o aceite, e vese nisto un marcado sabor relixioso, refrexado non solo por ter que ser a auga bendita (cinco), aceite da lámpara do Santísimo Sacramento (seis), aceite virxen (sete), aceite e xabrón virxen (oito) e auga dunha fonte que non seque (nove), senon tamén unido ô espíritu dos en salmos e ás oracións que rezan ô terminar, e, sobre todo o dato señalado (sete e nove), que se empeza en domingo antes da misa primeira, redúcense as veces que hai que prauticar o tratamento, como dándolle máis valor curativo,

É básico n-estas papeletas as uncións o ensalmo e o rezo, vindo á ser das que se conservan máis puras e vese como utilizan o carrasco como hisope e como líquido o aceite, como se buscasen n-iste a sua aición lubrificante.

O número de veces é o crásico de nove e tres, sendo a máis frecuente a primeirá. Na papeleta cinco, sete, oito e nove, tres veces ô día durante tres días, e na seis e oito, durante nove días, pero vese como nas tres primeiras buscan a suma do número nove ô ser tres en tres días, e nas outras xa o emprean direitamente,

Tamén se ve craramente n-estas cinco papeletas que mencionan no ensalmo o líquido que emprean e o hisope, e así falan de auga aceite, xabrón, etc., etc.

Hei de facer notar que un dos ensalmos que se conserva máis puro é este que se refire â Erisipela, pois outros vánse desfigurando, non solo porque se perden e se esquecen, senón tamén pol-a aición dos curandeiros que foron â América, que despois de aprendelos, danlle forma diferente para poder achacarse sua paternidá. De todos modos vaise perdendo a pureza d'estas cousas non solo vista na mistificación das frases e maniobras, senon tamén na apricación, pois téñolle oido decir á moitos vellos que as oracións sempre as rezaban o enfermo e o que bendice (oito) e en cambio agora solo reza este último.

TRATAMENTO DA UCERA

Cando a praca da erisipela está moi inframada e o coiro está moi tirante e tende á ulcerarse e descamarse, entonces é cando lle chaman Ucera, Urcera, musera e poñen en práutica un tratamento diferente de antes Esta forma sábena distinguir moi ben das outras duas de Decipla e Deciplón, pero en cambio confúndense n-estas duas e emprean o tratamento de calquer modo, pero n-esta sábeno emprear no caso preciso.

Tamén n-esta forma emprean as uncións e ensalmos e oracións, sendo típicos pol-a diversidade e diferencia.

Papeleta número dez: (Cera Micera. Recollida en San Xurxo de Sacos, Pontevedra) «Fáise un hisope con tres gomos de entrugas, tres de fiuncho e tres de silva. N-unha cunca de freixo bótanse nove pingueiras d'aceite, nove de auga, nove de viño e nove areas de sal. Cóllese o hisope e ô mesmo tempo faise a señal da cruz, móllase no contido da cunca e fanse tres cruces por donde teña o mal, mollando o hisope de cada vez e deçindo ô mesmo tempo:

Ucera, micera
que no monte andache
e no mar pescache
vaite a aldea
¿a que?
a bendecir
¿e con que?
con aceite, sal, viño
e augua da fonte moral.
Pol-a gracia de Dios
e a Virxen María
con un padre nuestro
e un ave maría».

Rezan estas duas oracións de cada vez que pronuncian o ensalmo e fan as cruces, e fano tres veces ô día e durante nove días.

Papeleta número once: (Ucera, Mucera. Recollida en San Xurxo de Sacos-Cotovad, Pontevedra) Cóllese o rosario bendecido co que se vai â misa e ponse de rodillas o que ha de bendecir'se o enfermo esta á pe e sentado na cama se está deitado. Fanlle cruces

co rosario sobre a parte enferma e ô mesmo tempo dinlle estas palabras:
Ucera, mucera
vaite d'ahí
que os de esta casa
non te queren aqui.

Rézase un Ave María e faise esta operación nove veces. Repítese esta operación sobre a cabeza do enfermo e despois tírase o rosario ô chan e hacia atrás. Déixase estar no chan e mentras tanto cóllese un coitelo e pásase por entre os dedos dos pes e pronúncianse as mismas palabras de antes; enseguida cóllese un anaco de pan e dánselle nove cortes, pero antes de cada corte é condición precisa pasar o pan por riba da cabeza do enfermo e ô mesmo tempo pronunciar as palabras ditas antes. Unha vez terminado, tírase o pan hacia atras e xunto ô rosario e cóllense estas duas cousas xuntas. O pan gárdase hasta que se vexa un can, sendo condición precisa que o coma e que n-on en terre, senon non cura o enfermo. Esta operación hai que repetila durante nove días e si se empeza en domingo antes da primeira misa, non é necesario facer as outras restantes.

Papeleta número doce: (Uceras. Recollida en Cerponzones, Pontevedra) Cóllese un ramo de olivo e móllase n-unha mezcra feita con viño, aceite, sal e auga, e con él fanse uncións en forma circular sobre a parte enferma e pronuncian as seguintes palabras:

Tres homes santos van
por un camiño adiante
Jesucristo encontraron
Jesucristo lles dixo
¿homes santos que buscás?
imos ô Monte Calvario
pra buscar herbas pra bendecir
uceras, cirros e cánceres
mores e todos los males que se fachen
todo ésto cercaremos con la onida.
viño de viña
aceite de oliva
sal do mar
augua da fonte tornar
pra que este mal non coma
nin beba nin retoñe,
nin por frío nin por xiada
nin por calquer tempo que vala.

Rezan un Padre Nuestro e un Ave María, e fano unha vez por día e durante nove días.

N-estas tres papeletas vése que en duas fanse cruces e na outra fanse riscos e na dez e na doce, cítase tamén no ensalmo o líquido que se emprea pra mollar o hisope, e así mesmo o número de veces é de nove días, sendo de resaltar a once, na que se ve o dato importante de que si é en domingo antes da misa primeira, solo se fai unha vez. O aceite anda tamén sempre de por medio e na once recúrrese ô rosario pra facer certas maniobras e así mesmo é sempre o consabido nove o número de veces que hai que cortar o pan. Son crásicas as bendicións e o ensalmo como n-esta papeleta e unha vez máis vese ô través d'elas o influxo da relixión marcado en moitos datos que xa fixen resaltar. A doce, tal vez teña máis aplicacións, porque fala de cirros e cánceres, pero de todos modos puden comprobar que a poñen en práutica nas formas ulceradas de esta enfermedá. En Lobios-Bande (Orense), puiden recoller unha papeleta, na que se ve que curan a erisipela do mesmo modo e nas tres formas, i é poñendo sobre a parte enferma a pranta do pé d-unha muller embarazada, Ê esta unha modalidá que desconocía e que hei de precurar buscarlle relación co as outras formas de curala, que puiden recoller por esta provincia de Pontevedra.

O que é verdadeiramente vergonzoso é que haia quen faga ainda estas cousas e que tratándose de unha enfermedá de tipo infeicioso, ainda poidan coidar que se cura d'esta maneira. Non hai máis remedio que entabrar unha aitiva campaña de cultura, pero ô mesmo tempo pódese ir recollendo o que chegue ás nosas mans, pra conservalo co caraiter folklórico que teñen estas cousas. Ese é o meu pensamento: convencer ôs enfermos das parvadas que queren facer e recoller, por outro lado, o que se vai perdendo co a misión antes mentada.

A MULLER NO CANCIOEIRO GALEGO

POR XAQUÍN LOURENZO FERNÁNDES

(Proseguimento)

E finalmente ésta, fermosa cantiga que parez feita por un dos nosos antergos sabeístas:

Ven acá que eu che direi
a causa de ser morena:
estou adorando ô sol
e cos seus raios me queima.

Algunhas confórmanse coa sua fada de seren morenas:

Miña nai, casade âs fillas,
eu serei a derradeira;
como son mais moreniña
levarei mais unha leira.

Outras disimulan o seu despeito e finxen non lle dar importancia â sua coor:

Anque che son moreniña
non che me pesa por eso:
na feira todo se vende,
cada cousa no seu precio.

—

Chamáchesme moreniña
e non me asañei por eso;
na feira todo se vende
cada cousa no seu precio.

Algunha faino con mais disimulo:

Traguel-o sombreiro baixo,
ben-o podes ir erguendo;
anque che son moreniña
eu a ti non che me vendo.

—

Chamáchesme moreniña,
eche do polvo da eira;
inda ti no-el o galán
que me guindas na guindeira.

Outras teñen mais crara noción do seu valer de nenas morenas;

Chamáchesme moreniña,
branquiña, vaite lavar:
disme que non teño amores
ainda chos podo emprestar.

—

Chamácheme moreniña,
picadiña das vixigas;
anque che son moreniña
sonche a fror das raparigas.

As mesmas mulleres confórmanse co gusto dos homes e teñen afán en non ser morenas, botándollo en cara âs outras:

Moreniña coma min,
vaite lavar o pilón,
que anque te laves e laves
moreniña es de nación.

Mais como en todo, non fallan os que prefiren âs morenas:

Disme que te queima o sol
eu digo te fai fermosa;
manzaiña moi sombriza
nunca foi a mais sabrosa.

—

Morena do bon donaire,
do bon donaire morena,
morena do bon donaire,
sácame de esta cadea.

—

Moreniña, por morena
téñoche o ollo botado:
has de ser miña muller
ou non hei de ser casado.

E hainos que creen que o seren morenas, disculpa todo o demais:

Non te quero por bonita,
que xa sei que non-a es:
quérote por moreniña
e pol-a lei que me tés.

—

Non te quero por ser rica,
que xa sei que non-a es:

quérote por moreniña
e pol-a lei que me tés.

Conformes.

Tamén algunha moza, finalmente, ve o que val o ser morena:

Quedache de vir ás nove,
viñeches ás nove e media:
ti non sabes que é pecado
engañar á unha morena.

Tamén conformes.

Na cara, é tamén a coor roxa a que mais partidarios tén:

— Dime con que auga te lavas
pra tel-os papos roxiños.
— Lávome con auga fresca
da que mais corre no rio.

—

Non vin rosa mais fermosa
nin clavel mais encarnado
nin cara mais feiticeira
como a que teño ô meu lado.

—

Encarnadiña da cara,
delgadiña da cintura,
mándache moitas memorias
o capitán da falúa.

—

Non te quero, non te quero,
que tés a coor da auga;
se foras coloradiña
eu te quixera na alma.

Craro está que os que prefiren ás roxas están espostas ô que iste mozo:

Enamoreime de noite
de unha nena panadeira,
que coas calores do forno
foise tornando morena.

E elas tefien medo á perder ista coor que tanto mérito lles dá:

Non me case, miña nai
co ferreiriño da porta,
que me queiman as muxicas
a miña cara de rosa.

Eu cascime na montaña
co fillo de un montañés:
colores, miñas colores,
na montaña quedarés.

Tamén a coor branca na cara é bastante apreciada:

Á tua porta, miniña,
está a lua parada,
que se parou á mirar
a brancura da tua cara.

—

Criate, vaite criando
rosa branca no xardin;
criate, vaite criando,
que te crias para min.

Somentes duas cantigas temos que fagan referenza á forma da cara:

Esta aldea de Pravio
moito viva quen a honra;
vivan as nenas solteiras
co-a sua cara redonda.

—

Si ti queres e eu quero,
nena da cara redonda,
si ti queres e eu quero
un banco ben nos abonda.

E somentes unha da coor dos beizos:

Tés os beizos tan bermellos
como a perdiz ten os ollos;
se o teu amor non é firme
ben podes falar con todos.

Tamén, como en todas partes, hai a costume de comparar a cara das mozas coas frores:

Corre a auga do meu peito
por un cano de marfin,
para regar esta rosa
que teño ô lado de min.

—

Deloriñas foi á fonte
buscal-a fror do prixel;
non se chama Deloriñas,
que se chama caravel.

Miña nai é unha rosa
eu son filla da roseira;
como me hei de apartar
da rosa que tanto cheira?

Na cantiga galega tamén se atopa a ridiculización dos defectos da muller:

Eres goapa como un pote,
negra como a gramalleira;
anque andes dia e noite
no-has de encontrar quen te queira.

—

Eres alta como un ovo,
redonda como unha noz,
branca coma o chiculate,
bnenas noches nos dé Dios.

Merescen unha especial atención os ollos das mulleres ôs nosos mozos. Hainos que parez que non reparan n-outra cousa:

De Outeiro pra Follente
métese o rio no medeo;
de os ollos de unha miniña
hei de facer un espello.

—

Solo por ver os teus ollos:
que a sede moita non era,
fun â fonte á beber auga
debaixo de unha pereira.

—

Esos teus ollos meniña,
son lancetas de sangrar:
os meus che queren dar vida,
os teus me queren sangrar.

O tamaño dos ollos, somentes o temos n-unha cantiga e non moi craro, certamente:

Os ollos de Ana María
non son pequenos nin grandes:
son como boliñas de ouro
de aquelas que ven de Flandes.

A sua coor, vemol-a en duas:

Ollos verdes son celosos,
os negros son churrusqueiros,
pero eu quero os azules
que son mais namoradeiros.

E mais craro, n-esta outra:

Os ollos brancos son falsos,
os negros namoradeiros,
vivan os ollos castaños
por firmes e verdadeiros!

Tamén algúns os queren negros:

Que os teus ollos son negriños
inda ahora reparei;
se mais antes reparara,
non amara a quen amei.

De acordo coa corta estatura tradizoal da nosa raza, a muller quer ser máis ben pequena que grande:

Así algunhas cantigas gaban âs de pouca estatura:

O caravel que é pequeno
tamén tén pequena sombra;
â miniña que é pequena
pouquiño dote lle abonda.

—

Sardiña de chan e lombo
case brinca no panel;
pequeniña, redondiña,
así quer ser a muller.

N-unha cantiga parez verse que se lle chata á unha o ser baixa, mais non como defecto grave:

Anque ela é pequeniña
teñoa para meu regalo;
mais vale pequena e boa
que grande si sale mala.

Non son partidarios os nosos mozos das delgadas. Ista coalidade, tan alaudada, n-outros cancioeiros, atopa poucos partidarios no noso. En xeral, os mozos, sin gabar âs que son grosas, búlranse das delgadas:

Eres alta como un pino,
delgada como un chantón:
quen te ha de querer a tí,
demonio de lubión!

—

Delgadiña da cintura
como a palla do centeo,
tomadora do tabaco
trael-a caiza no seo.

Tamén elas o teñen por defecto:

Chamácheme delgadiña,
grandísima galdrumeira,
se crebo pol-a cintura
servirasme de atadeira.

—

Mociño tan fachendeiro
que me chamache delgada,
has de saber que non teño
falta de tí para nada.

Anque n-algunhas cantigas tamén se gaba ás delgadas:

Delgadiña da cintura
como a palla do centeo:
chegache a mín delgadiña,
que non teño outro remedio.

—

Encarnadiña da cara,
delgadiña da cintura;
mándache moitas memorias
o capitán da falúa.

Hai algunhas cantigas nas que se alauda o donaire do corpo:

A tua cara é a Cruña,
a tua garganta á audiencia
e o teu mover de cintura
o que pronuncia a sentencia.

—

Mira pra ela de lado,
mira que ela é boa tipa,
mira que corpo ben feito,
mira que cara bonita.

—

Donairéate, meniña,
donairéate, meu ben;
dalle donaire a ise corpo.
que o corpo donaire ten.

Temos duas, variante unha da outra, nas que se gaban os pés:

As meniñas de Boel
pon o pé na auga crara
non se lles quere avolver.

Ás mociñas de Lobeira
ninguién lles ten que decer:
poñen o pé na auga crara
que hastra o rei llo pode ver.

N-unha cantiga vemos ridiculizadas algunhas condicións físicas:

Roxiña e non do pelo,
bonitiña e non da cara,
feitiña e non das pernas,
o teu corpo non val nada.

É tratada con especial predilección nas nosas cantigas a capacidade amatoria das mozas galegas. Unha costume xeral en Galicia, permite a unha moza ter varios mozos a un tempo. Os mozos transixen, mais non é pra eles prato de gusto, posto que atacan ista costume no cancioeiro:

Tantos novios que tiveche,
si os tiveras xuntiños
compririache unha casa
ô menos de vinte pisos.

—

Eres unha e eres duas
e eres tres e eres cincoenta
e eres unha catedral
onde todo o mundo entra.

—

Costureiriña doada,
bonitiña costureira,
como xa te queren tantos
non haberá quen te queira.

—

Moza dos vinte mozos
e conmigo vinteún:
xa te podes ir casando
que te quedas sin ningún.

Non fallou quen lle dese a volta a iste derradeiro; supomos que sería unha moza:

Mozo de trinta rapazas
e conmigo trinteunha:
si todas foran como eu
quedábaste sin ningunha.

Anque si todas foran como ela, todas farían un número na lista amatoria do rapás,

pois ela, á pesar de ser como é, segue, pol-o visto, faguendo o número trinteún.

Hai varias cantigas nas que se fai mofa de isto, postas en beizos de muller, mais non crêmos que elas os fixeran todos.

Hainas que alardean de ter varios amores:

Cinco xustillos teño
de diferente color
e cinco amores tamén
para escollel-o millor.

—

Â portiña de meus pais
teño unha silla de vidro,
para se sentar os goapos
que veñen falar conmigo.

—

Eu teño cinco xustillos,
todos cinco emballenados;
tamén teño cinco amores,
catro viven engañados.

—

Non che dou o sí de veras,
nin digo que nón tampouco,
que ainda quero esperar
a ver si me virá outro.

—

Anque me vexas con outro
non te afrixas nin te asustes,
que non hai Santo sin ter
ô menos un par de luces.

—

Quen me quer comprar que vendo
amores que xa olvidei:
ô que me dea un real,
vintecinco lle darei.

Un rapás espresa graciosamente a pouca confianza que ten na firmeza da sua moza:

Téñome de ir afogar,
deixar a cabeza fora,
para ver a miña dona
de que galán se namora.

O feito de se casar, non supón que as mozas pechen o seu peito a outros amores. Como a vida é, âs veces, longa. queda tempo pra conformar a outros. Todo é saber agardar:

Meu amor, meu amoriño,
eu sempre che hei de querer;
casarás, viudarás,
volverás ô meu poder.

—

Anque me vexas casada
non me perdal-o cariño,
que podo quedar viuda
e mais casarme contigo.

—

Poida dar que ainda enviude
e que me case contigo;
ven acá, meu namorado,
ven acá, meu queridiño.

Cantiga que tamén tén a sua apricación ôs mozos:

Ainda que case con outra
non me perdal-o cariño,
que pode ser que enviude
e que me case contigo.

E hai mozas, pol-o visto, dispostas a *recuncar*:

Sete veces fun casada
e sete homes rompin;
casa conmigo, rapás,
que nunca amor conosin.

A pouca firmeza das nosas rapazas, achase gráficamente cantado n-estas copras:

Os amores de muller
sonche como os da galiña:
en faltándolles o galo
a calquer polo se arrima.

—

O corazón das rapazas
eche campana de igresa:
unhas veces toca a morto,
outras repica nas festas.

Craro que con isto as mozas espóñense ô mesmo que aquelas outras:

Amores tiña trece,
e marcháronme doce
e pra un que me queda
di que non me conoce.

Algúns mozos xa non lle dan importancia a non seren únecos:

Dame a tua man esquerda
que cha' quero eu apretar,
porque a tua man direita
xa ti tes a quen lla dar.

En cambio hainos que non transixen con tanta facilidade. Vel-aiqui dous que se non ven con boa cara:

Cando dous queren a unha
e atópanse os dous presentes,
un de eles apreta os beizos
e outro rechina os dentes.

Á algún mozo tenlle sin coidado e pagalles coa mesma moeda:

Teño un amor na montaña,
teño un amor montañés;
teño un amor na montaña,
na ribeira teño tres.

No que hai unha unanimidade perfecta, é en criticar os manexos das rapazas pra pillar noivo. Os mozos queren, ante todo, naturalidade. Asi aconsellan ás mozas que prescindan de *cebos* e se deixen ver ô natural:

Moza que estás na ventana
coa punta do pano fora:
se non me enseñal-a cara
o pano non me namora.

—

Quítate de esa ventana,
non seas tan ventaneira:
taberna donde hai bo viño
non necesita bandeira.

—

Pendientiños nas orellas
maldita gala vos é:
unha boa camisiña
e o zapatiño no pé.

A vanidade atópase nas nosas mulleres o mesmo que nas de todo o mundo. Condición tan inseparabel da muller, non podía fallar na nosa.

E esta condición é ridiculizada pol-os nosos mozos en graciosas cantigas:

Ven acá, miña miniña,
que eu che direi a verdá:
non é tanta a fermosura
como che é a vanidá.

—

Moito prâ misa da gaita,
moito, nena, te compós:
aventuro a que non é
pol-a misa nin por Dios.

—

Eres nena de quince anos
e xa te peinas â moda;
non conozo teus caseiros
para chamarte señora.

—

Almendrillas nas orellas
tamén as ten o meu can:
cando vai detrás das lebres
sempre pensa que lle can.

—

Si tua nai quere reis
na baraxa tenche catro:
rei de ouros, rei de copas,
rei de espadas, rei de bastos.

Ás nosas mozas góstalles que as gaben. Vede senon esta:

Ninguién a bailar me chama
e morro entre sospiriños;
de que me sirve ser goapa,
se non mo din os mociños?

A esta outra, bástalle o dito de un mozo pra lle faguer perder a tranquilidade:

Chamoume un mozo fermosa,
ogallá non mo chamara:
que desde aquela sosego
non teño na miña alma.

Esta fermosa cantiga fala da ingratitude de unha moza:

Estando enferma na cama
un home por min chorou;
agora, o home está enfermo...
que chore quen o criou.

(Continuará)

Arquivo Filolóxico e Etnográfico de Galiza

FOLKL-ORE DOS NENOS

As notas que van a seguidas pertescen â bisbarra de Cariño, Ortigueira, e débollas â bondade do ilustrado médico de aquil porto D. Alexandro Carreño.

—

Pra acelerar o parto, cando é pesado, vístese a muller con un chaleque de home, por paracerlle que de iste xeito aproveita millor as forzas. Ista observación foi feita no lugar de San Xiao.

—

Cando a un recén nado o levan, pol-a noite, de unha casa á outra, adoitan meterlle entre as roupas un dente de allo ou unha codia de pan, por mor das meigas.

—

O berce non se debe facer ou mercar denantes de ter nado o rapaz, pois caso de facelo non se logra a creanza.

XOSÉ RAMÓN FERNÁNDEZ

ROMANCE DE REISES, NA PARROQUIA DE GUIMAREI, DA TERRA DE TABEIROS

—Buenas entradas de reices
tengan vuestras señorías.
Válame Nuestra Señora
y la claridá del día.
—Caminando vai José,
caminando vai María,
tanto caminan de noche,
como caminan de día.
Habre las puertas puertero,
puertero de puertería
—Estas puertas no se habren
hasta que relumbre el día.
—Estas puertas no se han de abrir
que quiere parir María.
Aun no paire esta noche
ni la otra que venía,
allá por la media noche
la Virgen se halla parida
—Tanta era su pobreza
que ni un pañuelo tenía.
Bajó un angel del Cielo,
ricos pañuelos traguia,
unos eran de Holanda,
otros de Holanda fina.
En los altos cielos
ricos castillos había,
no los hizo carpintero
ni hombre de artillería,
que los hizo San José
para la Virgen María.
—San Miguel hecha la rede
por riba de San Bernaldo,
toma niña ese pañuelo
échame el aguinaldo.

(Recitouno Carmen Puente, de Guimarey de 70 anos),

A. CASTRO DONO

A LENDA DA HERMIDA DE ARANGA

N-unha ocasión, unhas mulleres que pasaban de noite por preto de Aranga (Betanzos, Cruña) sentiron soar unha campaíña por baixo de terra. Foron entón onda o crego, que veu con elas e comenzaron á cabar hastra dar c-unha cruz de ferro con adornos de cobre e unha coroa de prata que tiña unha campaíña que era a que as mulleres sentiran tocar. Esta cruz parez ser que despois foi roubada ou vendidos algúns anacos.

No sitio en que estaba a cruz, comenzou a manar unha fonte, de augas miragreiras. Arranxada a fonte e feita unha hermida n-aquil sitio, orgaizouse anualmente unha romaría que ten lugar o día 3 de Maio.

Á dita fonte, hermida e romaría fai referenza un cantar de por alí, que dí:

Verdadeira crus de Aranga
que has de dar ôs teus romeiros:
auguiña da tua fonte,
sombra dos teus castiñeiros.

XAQUIN LOURENZO.

INVENTARIO DE UNHA CASA LABREGA DE SAN NICOLAS, CONCELLO DE FORCAREY, NA TERRA DE MONTES

O inventario que vai seguir foi tirado en Abril de mil novecentos e dez na ocasión da morte da dona e figura nas partillas feitas pol-os seus herdeiros. Interesa pol-a minuciosidade con que está feito, pois non se costuma facer relación dos trebellos da casa pol-o seu curto valor, senon adxudicárense directamente entre os coherdeiros sin necesidade de tasación pericial. A todo mais tásanse por xunto e axudícanse ô continuador do casal petrucial. Conservamos as denominacións intactas e somentes traducimos os artigos do castelán pra o galego, idioma en que pódese decir está escrito o documento. Velaiquí os bens que había na casa no intre do pasamento da Sra. X. T. G.

O relox.
A caldeira de cobre.
A machada e o machado
O balde grande.
O caldeiro de cobre.
A pota pequena.
Gadaña, martillo e zafra.
A galleta de ferro.
A chocolateira de cobre.
Unha bacenilla de porcelana.
» » » *barro branco.*
A lacena pequena.
A pedra de afiar.
Un banquiño.
Un cepo de madeira.
A toucíñeira.
O pote.
Un angazo.
A escada.
Outro angazo.
A cama.
Outro angazo.
O martillo de gallas.
Os dous mallos.
A mesa de tres caixóns.
A medida de medio ferrado de centeo.
» » » *cuarto de millo.*
A artesa.
A lacena de sobre a parrumeira.
As duas romanas.
A sartén grande.
O balde pequeno.
A xofaina.
O adibal.
As guinchas.
As duas sombrillas.
A gramalleira.
Outro mallo mellor.
Un velón.
A arca grande.
A lacena dos ganchos.
O restrelo do liño.
Un tabolete de madeira.
Un cepo de madeira.
Dous bancos de cociña.
Unha trepia.
Os fuelles.
O escanil con tres caixóns.
Un banco de respalda.
Unha sartén pequena.
Un pote mediano.
Duas potas mellores.
Un cesto de aro.
Un crucifixo.
A pá de enfornar.
O vacil pequeno.
Un ladral.
O garrafón.
Un banco de respaldo mais vello.
Unha cama mellor.
A plancha das filloas.
O potiño mais pequeno.
Outra bacenilla de barro branco.
A palanca de ferro.
Outra pedra de afiar.
A sacha.
Duas arcas.
Unha manta farrapeira.
Os zapatos e os zocos da difunta.
O cobertor.
Unha manta.
Unha colcha e un cabezal.
Duascentas arrobas de erba.
Vinte de palla centea.
Catorce ferrados de centeo en gran.
Tres de millo.
Doce de millo da última colleita, e
Oito quintales de patacas.

Moito se presta o inventario precedente pra facer comento respecto da nomencratura de obxetos do uso cotián da nosa xente

campesía. Compre estudiar con todo amor os instrumentos de traballo dos labregos galegos e o mobiliario de portas adentro. Chamamos v. gr. a atención en col da diferenciación dos obxetos do axuar pol-o seu xénero e así compre facer diferencia entre o *pote e a pota, o caldeiro e a caldeira, o machado e a machada* que tan craramente aparecen no inventario copiado.

F. Bouza-Brey.

OS HOMES, OS FEITOS, AS VERBAS

MATTOS, ARMANDO DE.—A «MERCÉ NOVA» DE LOPO RODRÍGUEZ CAMELO, Coimbra imp. da Universidade, 1931, Separata do «O Instituto», 28 páxs. 4.º m.

Lopo Rodrígues Camelo, «escrivan da cámara real e da cámara do mestrado, comendador da Orden do Cristo, foi en Portugal fundador de un linaxe, cuyos comenzos estudia o heraldista portugués n-este interesante opúsculo. O autor tira proveito de dous curiosos documentos do séc. XVI nos que o Rei D. Sebastián concede armas a Camelo en conmemoración do feito de ter tirado de un pasamento perigoso o propio monarca ô homeaxeado, O ilustre investigador observa o simbolismo das figuras concedidas á Lopo Camelo, como un verdadeiro namorado da cencia do blasón, e despois de estudar a xenealoxía dos Camelos, dá en apéndice os documentos que serviran de base. Un traballo modelo na sua especialidade.

F. B. B.

LA NOSTRA TERRA, Mallorca,

Novembre, 1931.

Sumari: *Estudis Balearics.—Casament per Novembre*, Josep Carner.—*L'Elefantó (de R. Kipling)*, Joaquín Verdaguer.—*Emilia Bernal a Mallorca*, Guillem Colone.—*Entorn de l'ortografía*, Francesc de B. Moll i Jaume Busquets.—*Cal alliberar-se de tot esperit academic (de Le Corbusier)*, Guillem Forteza.—*A. per la C. de Mallorca*, etc.

Desembre, 1931.

Sumari: *Teatre Mallorquí.—Idil-li*, María Antonia Salvá.—*Consells a un jove pintor desconegut*, Bartomeu Bauzá y Castanyer.—*Tardor*, María Mayol.—*La lluita contra la folia*, Joan J. Valenti.—*A. per la C. de Mallorca*, etc.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD CASTELLONENSE DE CULTURA,
t. XII, 1931, q. V.

Sumario: *La llépola de Catalina*, por A. Sánchez Gozalbo.—*El cretácico de Vallibona*, por Vicente Sos.—*La Duda*, por B. Artola Tomás.—*Exposición morellana de arte*, por Manuel Millán.—*Carta-puebla de Benasal.*—*Carta aclaratoria de la venta de Culla al Temple.*—*Pérez Bayer i les inscripcións ibériques i hebraiques de Molvedre*, por F. Mateu i Llopis.—*Así*, por R. Catalá Lloret.—*Estudios de derecho foral valenciano: las segundas nupcias de la viuda*, por Honorio García.—*Pluja i 'anhel*, por B. Estola.—*El templo de la Virgem de los Desamparados*, por Vicente Traver.—*El río*, por E. Soler Godes.—*L'Art novell*, por B. Artola.—*Notas bibliográficas. Noticias.*

Id. Cuaderno VI.

Sumario: *Un trattato di Mascalcia del sécolo XV in lingua catalana*, por Antonio Gasparetti.—*El Dr. Domingo Brian y Sanch* por Domingo Llopis Sagarra.—*La venta del castello de Culla.—Esclat*, por B. Artola Tomás.—*Escarceos iconésticos*, por Leandro de Saralegui.—*El «Libre de Privilegis de Caté»*, por Juan Puig.—*Ventall*, por Carles Salvador.—*La primitiva Plaga de Castelló*, por Joan Porcar.—*Encis*, por E. Soler Godes.—*Mossen Gudiol —La ermita de Santa Bárbara en Villahermosa*, por P. Medall Benages.—*Per la nostra llengua*, por Salvador Guinot.—*Bibliografía.*

ANALES DEL CENTRO DE CULTURA VALENCIANA,
Septiembre-Diciembre, 1931.

Sumario: Martínez i Martínez, *Aniversari 300 de la mort de Guillem de Castro.*—*Martí Grajales, Bio-bibliografía de Guillem de Castro.*—Beneito i Pérez, *Documents per*

a l'estudi del dret privat valenciá al 700.—Fogués, *Las inundaciones de la Ribera.*—*Miscelánea.*—*Bibliografía.*—*Revista de Revistas.*

BREIZ ATAO, Rennes

Novembre, 1931.

TRAI: *Hier et demain*, F. Debauvais.—*L'Action de demain et les Jeunes*, D. K. Kongar.—*A propos de War Zao*, Un Membre du C. D.—*Une Lettre*, O. M.—*Dre bevar c'horn Breiz.*—*Dre bevar c'horn ar bed.*—*Buher an Emzao.*—*Une semaine de propagande.*—«*Diner ar Vro*».—*Al Levriou.*

Decembre, 1931.

TRAI: *Menosiou eur vroad*, Divi Kenan Kongar.—*Le Rang de la Bretagne en Europe.*—*Parlons des Vannetais*, L'Independant, E. Keralban.—*Au Pays Basque*, D. G.—*Une oeuvre du nord*, S. L. Bodiger.—*A propos de War Zao.*—*Dre bevar c'horn Breiz.*—*Dre bevar c'horn. Ar Bed Keltiek.*—*Dre bevar c'horn ar bed*, etc.

LA BRETAGNE FEDERALE, Rennes.

Décembre, 1931.

SOMMAIRE: *La Paix*, Morvan Marchal.—*Le Doryphora*, Goulven Maséas.—*Les pieds dans la lande*, Pelo de Bettou.—*Echos*, etc.

Janvier, 1932.

SOMMAIRE: *Sur l'Union*, Ronan Klec'h.—*Le Congres de St. Malo.*—*Les pieds dans la lande*, Pelo de Bettou.—*Dalc'h Sonj*, Ar Floc'hic.—*Echos*, etc.—*Chronique de la Ligue.*

A NOSA TERRA

1.º Decembro, 1931.

SUMARIO: *Ao decorrel-os días.*—*O de sempre*, R Otero Pedrayo.—*Irmandade da Cruña.*—*Novas de Causa.*—*O senso creacional da autonomía*, V. Paz-Andrade.—*Xuntanza* (poesía), Florencio Delgado Gurriarán.—*O porvir dos partidos republicanos en Galicia.*—*Confianza no porvir*, Plácido R. Castro.—*Follas novas.*—*A Fala* (poesía), Eduardo Pondal.

1.º Xaneiro 1932.

SUMARIO: *Ao decorrel-os días,*—*Ao comenzar o ano*, Francisco F. del Riego.—*A Asambreia de Pontevedra.*—*Programa do Partido Galeguista.*—*As conferencias da Irmandade: a de Plácido R. Castro; a de Leandro Carré.*—*Propaganda galeguista.*

BROTÉRIA

Fevereiro, 1932.

SUMARIO: Domingos Mauricio, *Luz no candelabro.*—Paulo Durão, *O seiscentismo literário.*—Luis G. de Acevedo, *Despois da morte de Sancho II.*—Abilio Martins, *O Reio.*—Luis Chaves, *Cruceiros de Portugal.*—E. Lombart, *Uma grande reforma de Pío XI.*—Alves de Lema, *A Exposição Vergiliana da Biblioteca Nacional de Lisboa.*—*Notas e factos.*—*Revista de Revistas.*—*Bibliografia.*—*Obras recibidas na redacção*

PORTUGALE

Nobro.-Dbro, 1931.

SUMARIO: *Entre o lírico e o épico*, Jacques Raimundo.—*Cabeça de estudo* (folha solta) Victorino Ribeiro.—*Nas Nurtas*, Ferreira Soares. *O pintor Antonio Carneiro*, Vila Moura.—*A propósito de un retrato de Wellington, gravado por Bartolozzi*, Henrique de Campos Ferreira Lima.—*Varios.*—*In memoriam, Magalhães Lemos*, José Bahia Junior.—*Bibliografia.*—*Novidades.*—*Vida Académica.*—*Res et Verba.*

REVISTA DE ESPIRITISMO

Lisboa, Setembro-Outubro, 1931.

SUMARIO: *A discutida mediumnidade da Sra. Duncan*, Faure da Rosa.—*As pancadas batidas*, Gabriel Gobron.—*A Divina Lei da Reincarnação do Espirito culpado*, Gamaliel.—*O 4.º Congreso Espírita Internacional*—*Revista das Revistas.*—*Uma explicação científica da hipótese esperita*, Dr. V. Belín.—*Uma esplêndida sessão esperimental com o médium Rudi Schneider.*—*Inquerito XV*, De Vitor Sacavem.—*Crónica Estrangeira*, Isidoro Duarte Santos.—*Noticiario.*—*Subscrição.*

Imprenta NÓS. Hortas, 20. Santiago.

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que âs suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
De máis dura qu'os de pluma e limpan millor.
Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo.
ANDRÉS PERILLE --- OURENSE

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA
DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**
CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen
a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas
da poboazón, moí cerca do paseo da Ferradura
Teléfono número 195
Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

FOTOGRABADO

Si quer qu-os seus fotograbados sexan o mais perfeito posibres, convenlle envialos aos
Talleres de fotograbado ESPASA-CALPE S. A.
Ríos Rosas, 24-Apartado, 547 MADRID

A sua biblioteca non será unha biblioteca galega, mentras non adequira as obras editadas por

NÓS
PUBRICACIÓNS GALEGAS E IMPRENTA
HORTAS, 20 SANTIAGO